

DAINA TETERS

PILSĒTAS SEMIOTIKA. TELPA

Pilsēta kā semiotisks fenomens

Pilsēta piepulcējama tām kultūras parādībām, kuras ikdienas apziņai to pašsaprotamības dēļ nešķiet problematizējamas, toties jēdzieniskā definējuma vai refleksijas līmenī pēkšņi pārtop pilnīgi neatminamās mīklās. Paradoksālo vienlaicīgas vienkāršības un jēdzieniskās sarežģītības salikumu "pilsētā" izraisa galvenokārt dažādu tās uzveres un skatījuma līmeņu iespējamība un bieži vien atšķirīgu skatījumuveidu simultānitāte, pat savstarpēja to pārklāšanās par pilsētu reflektējošā prātā, jo pilsētas traktējuma atsevišķs "tīrais" variants faktiski ir iegūstams tikai abstrakcijas rezultātā. Tā nu katrs no mums savā domu pasaulē dzīvojam daudzās pilsētās jeb, pareizāk, pilsētas daudzējādībā.

Visvienkāršākais un visiem pieejamais domājums par pilsētu saistās ar ikdienišķu eksistenci, dzīvošanu un darbošanos pilsētvidē vai, precīzāk, kādā pilsētas fragmentā ar noteiktu lietu un priekšmetu salikumu un tikpat noteiktu un pazīstamu to lietojuma kārtību. Tas ir ikdienībai pieradināts skatījums.

Ikdienas dzīves stereotipā atkārtotā piespiezē iegaumēt un lietot priekšmetus un lietas vai zīmes šai vidē kā vienmēr relatīvi vienādi atkārtotus, kas nekad neviļ ne aci, ne roku, ne prātu: regulāri atkārtota vienādība darbībās un rīcībā rada arī vienādoti atvieglotu uztveri. Nereflektējošā attieksme saistās ar ātru, brīžiem neapzinātu priekšmetu lietojumu, toties zemapziņā vienmēr klātesoša ir šo lietu daudznozīmība. Arī parasto durvju vairākkārtējai virināšanai nepieciešama ne tikai to atvēršanas vai aizvēršanas funkcijas un tai nepieciešamo iemaņu zināšana, bet, tās lietojot, parastām vēršanas darbībām asociatīvi piesaistās arī virkne papildnozīmju: svešas durvis nedrīkst atvērt, baznīcu durvis – vien noteiktā laikā, uz banku, frizētavu, kantoru durvīm ir papildteksti: slēgts, atvērts vai kad būs vai nu slēgts, vai atvērts u.tml. Ne tikai durvis – visi apkārtējie daudzveidīgie priekšmeti ziņo, ko atvērt, ko apķert, no kā vairīties, uz ko skatīties, uz ko ne, ko, pašam nemanot, iemīlēt, ko – nicināt. Tā pilsētā dzīvojošo ikdienišķā apkārtība parāda ne tikai sevi, bet norāda arī uz ko ārpuseju, uz ko citu, piemēram, kā neuzkritoši, bez asām pārejām žestos,

mīmikā, vārdos mainīt uzvešanās, runas un pat domāšanas stilu ik mirkli mainīgās un jaunās atšķirīgi organizētās, noteiktiem mērķiem veidotās un tiem atbilstoši funkcionējošās telpās. Pateicoties savai pašsaprotamībai un faktam, ka pilsētu ik dienas no jauna uztver un izmanto gan visi pilsētas iedzīvotāji, gan tajā iebraukušie, ikdienišķā pilsētas telpa organizējas gandrīz automātiski.

Otrs skatījuma līmenis, tas, kurš tiecas pilsētu redzēt kopumā un tomēr kopskatu savieno ar fragmentāro skatījumu (rezultātā izveidojot tādu kā abstrakto fragmentārismu), veidojas, pilsētu vai pilsētas fenomenu tematizējot kādas zinātnes objekta veidolā, piemēram, pilsēta var tapt gan par arhitektonisku, gan vēsturisku vai pilsētplānošanas objektu u.tml. Visu uzmanību veltot pētījuma objekta iespējami precīzākai un detalizētākai apskatei, atsevišķās zinātnes kā nevajadzīgu atmet visu to pilsētai raksturīgo, kas nepakļaujas zinātnisko metožu vai instrumentārija iespējām.

Tādējādi šī pieeja pilsētas fenomenam laupa kompleksa un sistēmiska skatījuma iespēju, tāpat – jebkura atsevišķas zinātnes objekta (kāda var būt arī pilsēta) uztverei un izpētei nepieciešamas speciālas zināšanas un iemaņas: jāpārvalda zinātnes terminoloģija, tās instrumentārijs un metožu kopums. Līdz ar to zinātnes pētījuma objekts pakļaujas noteiktam kodam, kura nepārvaldīšana liedz iespēju piekļūt šim objektam.

Iepriekšminētajā skatījumā pilsēta vairs nav pašsaprotama, tā tiek skaidrota un saprasta noteiktā, skaidri definētā aspektā. Zinātniskās izpētes rezultātā veidojas paradoksāla situācija: zinātniski teorētiskā skatījuma līmenī pilsēta gan kļuvusi par arvien sarežģītāk saprotamu un skaidrojamu objektu, bet tajā pašā laikā šī pieeja savām vajadzībām “atskaldījusi” vienkāršotu objekta “pilsēta” variantu, kura informatīvais potenciāls nebūt nav plašs.

Vissarežģītākais izrādās atbildes meklējums uz šķietami triviālo jautājumu “kas ir pilsēta?”, t.i., šī jēdziena tīrās, jēgpilnās nozīmes formulējums. Reflektējoša apstāšanās pie vārda “pilsēta” izšķīdina tā konkrētā lietojuma nozīmes, attālina arī no atsevišķu zinātņu iemīļotās pētījuma priekšmetu konkretizācijas konteksta. Tik abstrakta skatījuma rezultātā izolētais vārds lēnām atkailina sevi slēpto nozīmju bezgalīgu.

Viens no visaptverošākajiem skatījumiem ir pilsētas kā verbālas un neverbālas zīmes un pilsētā sakārtotu tādu pašu zīmju daudzveidības redzējums, citiem vārdiem – tā ir domāšana par pilsētu semiotikas jēdzienos. Semiotiskam pilsētas skatījumam gan ir pavisam nesena vēsture: interese par pilsētu kā zīmi un vienlaikus kompleksu zīmju sistēmu radās galvenokārt laikā, kad pilsētai jau

bija vairākus gadu tūkstošus ilga vēsture. Savdabīgās un sabiezinātās cilvēku kopdzīves formas semantiskās īpatnības intuitīvi tika apzinātas samērā agri¹, taču pilsētas teorētiska tematizācija aizsākās tikai jaunās zinātnes un domāšanas metodes – semiotikas – ietvaros². Vienlaikus atsevišķo zinātņu pārstāvji mēģināja paplašināt savas zinātnes tradicionālā skatījuma robežas³ un intuitīvi uzaustīt pilsētas kompleksā risinājuma iespējas.

Kā vieni, tā otri, izvirzot jaunu izpētes priekšmetu vai, pareizāk, tematizējot to kā jaunu izpētes priekšmetu, saskārās ar vairākām grūtībām:

- Eiropas pamatzinātņu, to terminoloģijas, instrumentārija, metožu un zinātniskās valodas struktūras izveide ir ilgusi gadu simteņiem, un 19. un 20. gadsimta kultūrrefleksijā jānācās samierināties ar faktu, ka virknei jaunatklātu vai samērā vēlū zinātnisko interesi piesaistījušu fenomenu nav “jumta zinātnes”, kas jau agrāk būtu nodarbojusies ar to izpēti.⁴

Ja nav zinātnes, tātad neeksistē arī tās apraksta valoda. Šai ziņā zinātniski korekti izstrādātu pilsētas fenomena apraksta kategoriju trūkums ir viens no galvenajiem šķēršļiem tā kompleksai un visaptverošai analīzei.

Izeja no strupceļa tika meklēta jēdzieniskās bāzes strukturējuma pārņemšanā no citām zinātnēm, galvenokārt tām, kas jau agrāk lielāku vai mazāku uzmanību bija veltījušas atsevišķu pilsētas aspektu apskatam. Agrāk zināmu un citās zinātnēs izmantotu jēdzienu parādīšanās pilsētas aprakstā (ne tikai pilsētas, bet visu to parādību aprakstā, kas pēkšņi parādījās zinātņu uzmanības centrā) nevar uzskatīt par pilnīgi normālu jaunas zinātnes izveides un attīstības gaitu, jo tāds attīstības ceļš kavē jaunai zinātnei raksturīgās profesionālās valodas izveidi. Drīzāk tā ir jēdzienu donorisma parādība ar visām donorisma laba-

¹ Piemēram, pilsētu kā principiālu opozīciju laukiem ievēroja jau 19. gadsimta beigās, pieminot pilsētas uzbūves patoloģiju – tā burtiski saspiež cilvēkus, un tie kļūst uztverami kā drūzma.

² Vairāku iemeslu dēļ semiotika veidojās kā iekšēji neviendabīga disciplīna ar atšķirīgām pētījumiervirzēm. Teorētiskās semiotikas (amerikāņu skola) galvenais zinātniskās darbības lauks bija semiotikas terminoloģijas un tās iekšējās loģikas izstrāde; kultūrfenomeni, to skaitā pilsēta, pievērsa t.s. pielietojamās vai deskriptīvās semiotikas pārstāvju uzmanību, piemēram, franču, itāļu, Tartu semiotikas skolās.

³ Pilsētas fenomena pārdomāšanas un citādskatījuma iespēju meklējumos īpaši ieinteresēti izrādījās arhitekti, piemēram, K. Linčs u.c. (sk.: Lynch, K. *The Image of the City*. The MIT Press, 1960).

⁴ Tāpat kā, piemēram, nav baletoloģijas, operotoloģijas u.tml., tā nav arī pilsētoloģijas.

jām (piemēram, fiziskās izdzīvošanas garantija) un sliktajām (piemēram, organiska jauniegūtā materiāla atgrūšana, vecu kaišu pārmantošana u.tml.) īpašībām.

Par galvenajiem "donoriem" pilsētas apraksta valodas veidošanā kalpoja lingvistika un ģeometrija. Pat šodien kā pašsaprotamus lietojam tādus telpstruktūru valodnieciskos un ģeometriskos apzīmējumus kā "pilsētas valoda", "pilsētas teksts", "punkts", "līnija", "laukums", "leņķis", "plakne" u.tml. Šī valoda semiotikā ir visai pierasta un ieraduma dēļ grūti maināma.⁵

- Semiotika, kulturoloģija, atsevišķu zinātņu refleksijas par saviem pētījuma objektiem ir modernās pasaules skatījuma īpatnība; modernais skatījums, kā uz to norāda nosaukums, pirmām kārtām tiecas redzēt savam laikmetam raksturīgo. Tādējādi nav nejausība, ka pirmie pilsētas fenomena apraksti lielākoties skāra tikai lielpilsētu un ignorēja lielu daļu pilsētas attīstības likumsakarību un tendenču.

- Tā tikko tematizētais jaunais pētījuma priekšmets sākumā ieguva sastingušas sistēmas iespaidu. Sākotnējā pētījumu fāzē uzkrītoša ir sinhroniskā pieeja pilsētas skatījumā. Vēsturisko mainīgumu tad saprata kā vienmēr vienāda, ne kopumā, ne atsevišķās detaļās nepārdefinējama fenomena piekārtošanu vēsturisko datumu lineārajam konceptam; pilsētas uztveres kolektīvās un individuālās mainības problēma vispār neparādījās. Tāds ceļš izrādījās neproduktīvs, tādēļ sākotnēji vienkāršotā ievirze ļoti ātri mainījās.

Jauna izpētes priekšmeta "pilsēta" redzējums, kas vienlaikus ļauj izsekot tā veidošanās nosacījumiem, jeb diahronā aspekta iedzīvošanās pilsētas izpētē bija saistīta ar principiālu pasaules uztveres maiņu. 19. gs. beigu un 20. gs. sākuma kultūra pamazām pierada pie simultānitātes jeb dažādu aspektu vienlaicīguma principa – pie montāžas, kolāžas u.c. laiktelpas modifikāciju veidiem, kas iepriekš zināmos fenomenus pakļauj kompleksākam strukturējumam nekā pirms tam zināmie skatījuma veidi.

Lēnām pārvarot iepriekšminētās grūtības un tomēr saglabājot to atstātos vaibstus, semiotikā sāka dominēt aksiomātiskais pieņēmums par pilsētu kā pamatā neverbālu apzīmētāju (kaut pilsētā ir arī verbālas struktūras, kā izkārtnes, uzraksti u. c.) jeb signifikantu sistēmu⁶, kurā signifikantiem atbil-

⁵ Aprakstot pilsētas telpveidojumus, arī lietoju no ģeometrijas lienētu terminoloģiju un izteiksmes stilu, piemēram, "novilkta robeža", "definēta telpa", "centrs" u.tml.

⁶ Lietota Fransuāzas Šoaji terminoloģija. Sk., piemēram: Choay F. *L'urbanisme, utopies et réalités*. Paris, 1965.

stošie signifikāti ir tiem samērā brīvi piekārtājami vai pārkārtājami⁷. Apzīmējamo brīvības galvenais noteicējs ir fakts, ka pilsēta un tās elementi ir laikā mainīgi,⁸ kaut arī tās zīmju specifiskie “mūžīgie” materiāli – akmens, asfalts, betons, ķieģelis – pirmā mirkļa iespaidā liecina par relatīvu stabilitāti.

Istenībā katrs pilsētas elements ir atkarīgs no citiem, nevienam no tiem – ne mājām, ne ielām, ne to nosaukumiem un pat ne tukšumam vai kam citam – šajā struktūrā nav nozīmes pašam par sevi, nozīmi tie iegūst tikai attieksmē viens pret otru: māja ir tāda tikai attieksmē pret ielu, ielas ir tādas attieksmē pret mājām, kas marķē to robežas, un pilsētā noteiktajiem kustības virzieniem utt. Katra pārmaiņa maina pilsētu kopumā, citiem vārdiem, pilsētas signifikantu sistēma ir vēsturiski mainīgs lielums, un tās attīstības virzieni un tendences ir izsekojami un abstrahējami.

Pilsētas zīmju struktūras izveidē, norobežojoties no konkrētiem vēsturisko pilsētu tipiēm (un nepretendējot uz jaunu pilsēttipoloģijas principu izveidi), nosacīti var saskatīt šādus attīstības posmus (jāpiemietina, ka to robežas nav stingri nodalītas, jo šie posmi reālajā pilsētas zīmju sistēmā saplūst).

I posms (A). Šajā posmā notiek pilsētas telpas veidošanās (vai veidošana) ap jau eksistējošām (apdzīvotām) vietām, t.s. lokusiem.⁹ Tas ir pilsētas iespējamības pirmais nosacījums. Šo pakāpi varētu saukt par “vienkāršo” pilsētu jeb robežu marķēšanas posmu “pilsēta nepilsētā”.¹⁰

⁷ Šai formulējumā atspoguļojas no stoicisma nākusi, ar sholastikas palīdzību Eiropas filozofiskajā mantojumā saglabātā un Ferdinanda Sosīra darbos radoši izstrādātā semiotikas tradīcija, kura zīmes struktūrā izšķir divas daļas, proti, signifikantu un signifikātu.

⁸ Reāli pilsēta un tās elementi maina vai nu veidolu, vai atrašanās vietu, tomēr tas nenozīmē, ka jāmainās tās vārdam vai arī tās sastāvdaļu nosaukumiem. (Rīga ir Rīga gan 15., gan 20. gadsimtā, Smilšu vai Kaļķu ielas tāpat, kaut arī to uzbūve, strukturējums, ielu segums, pilsētas un tās daļu lietojums ir pilnīgi un neatgriezeniski mainījušies.)

⁹ Pilsētu veidošanās no jau apdzīvotām vietām tās paredzētajā atrašanās vietā uzskatāma par pilsētu attīstības “normālgadījumu”. Šeit netiek ņemts vērā t.s. mākslīgi veidoto pilsētu (piem., Pēterburga, Brazīlija u.c.) konstruēšanas variants.

¹⁰ Rīgas gadījumā pilsētas robežas nospraušanas posmu var ievērot pārejā no *locus Rigae* uz *Rigae*.

I posms (B). Otra iespējamība ir pilsētas telpas "atvērtība" laikā (ar relatīvi nenoteiktu, sākumpunktam pretstatītu beigu punktu).^{11, 12} Laika loma pilsētā ir divējāda: laiks ir gan pilsētas telpas, gan tās uztveres organizācijas forma.

Pirmkārt, pilsētas telpa rodas laikā un laikā funkcionē, laiks rada un vienlaikus transformē, deformē un iznīcina telpu. Šai ziņā abstraktas telpas (proti, pilsētas) jeb telpas vispār (proti, pilsētas) nav. Intuitīvi šī ideja zināma jau sen, jo visniecīgākais telpas dokumentējums parasti tiek papildināts ar laika vai laika formalizācijas skalas informāciju, piemēram, kartes vai Rīgas panorāmas attēlu papildina uzraksts: Rīga 1550. gadā.¹³

Otrkārt, pilsēta ir laiksaturīgs veidojums, kura uztvere arī realizējas laikā, proti, pilsētas veidols top daudzu acumirkļu summēšanās, to abstrahēšanas un aizmiršanas (faktiski laika pazaudēšanas) rezultātā. Laika pazaudēšana arī ir izšķirošais faktors, kas ļauj uztvert pilsētu kā relatīvi konstantu veidojumu.

II posms – pilsētas telpas tālāka attīstība – neizbēgami paredz tās sarežģīšanos, un tā likumsakarīgās sekas ir telpas nesaprotamība, tāpēc telpas zīmes pamazām sāk papildināt vai uz tām uzslāņojas citas semiotiskās sistēmas un to zīmes, galvenokārt vārdi vai grafiski attēli.¹⁴

Sākotnēji samērā subjektīvi un nejauši izvēlētas semiotiskās vienības, izpildot paskaidrojošām zīmēm izvirzīto prasību vienkāršot apzīmējamās telpzīmes, lēnām pārtop par konvenciju. Konvenciju virkne veidojas apzīmējamo objektu īpašību pastiprināšanas un vienīgošanas rezultātā. Pilsētā parādās jaunas zīmes, kas visas tajā esošās viena tipa telpas skata kā vienādas, piemēram, vienāda

¹¹ Šeit meklējami mītu par pilsētas nepabeidzamību aizsākumi ("Kad Rīga būs gatava...").

¹² Viens no pirmajiem pilsētas fenomenam pievērsa uzmanību Tartu semiotikas skolas vadošais semiotiķis Jurijs Lotmans, izvirzot šai sakarā arī virkni hipotēžu. Vairāk uzmanību un sekotājus ieguva ideja, kura pilsētu piedāvāja analizēt kā vārdu un kā telpu. Abi varianti iepriekšminēto fenomenu interpretē kā sastingušu, laiknesaturīgu veidojumu. Un tikai tādēļ, ka uzmanība tolaik netika pievērsta laikam jeb formai, kādā jebkuras pilsētas telpa var eksistēt. Iespējams, ka laika faktora neievērošana arī šai gadījumā ir zinātnē pierastā savu objektu atemporālā skatījuma sekas. Sk.: Lotman Ю. М. Символика Петербурга и проблемы семиотики города. Грām.: Семиотика города и городской культуры. Тарту, 1984, с. 30. (Труды по знаковым системам, Т. 18).

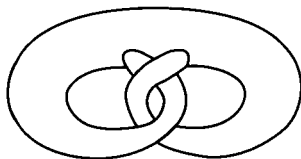
¹³ Izņēmums šai ziņā ir pilsētu skatu kartes ar vienmēr konstantu un pret laiku nejutīgu apzīmējumu: Rīga, Madride, Ņujorka...

¹⁴ Pirmā jauno telpu papildinošā informācija verbālā sistēmā bija noteiktas telpas nosaukums: Rīga.

augstuma un ārējā izskata mājas utt. Jaunu, iepriekšējās telpas zīmes paskaidrojošu zīmju parādīšanās nav tikai zīmju multiplicēšanās efekts – jaunas zīmju sistēmas maina gan pilsētas telpas uztveri, gan tās lietojumu.

Dažādo zīmju un to sistēmu saplūsmes rezultāts ir to savstarpējā ietekme jeb korelatīvā saistība un pat atkarība citai no citas:

1. Dažāda senuma zīmes pilsētā parasti paliek savstarpēji tulkojamas un citās zīmju sistēmās verbāli lasāmas, piemēram, šī kombinētā zīme izlasāma kā teikums: šeit ir beķereja.¹⁵

2. Ir dažas jaunradītas un jaunieviestas zīmes, kas maina telpas sākotnējo nozīmi vai nosaka jaunu tās funkcionēšanas kārtību, piemēram, grafiskie attēli ielās iespaido kustību tajās. Kustība viduslaiku ielā (ja negadās nejaušs šķērslis) ir rimta plūsma, jaunlaiku ielā – ļaužu un mašīnu kopuma pulsācija no viena gaismas signāla līdz otram.

3. Periodā, kad pilsētas telpā iedzīvojas jaunas zīmju sistēmas, kā arī vēlāk sākotnējās telpas semantiskā uztvere kļūst nabagāka – telpu arvien mazāk saprot tās "tīrībā", proti, pašu par sevi. Dažas sākotnējās telpas zīmes kļūst saprotamas vairs tikai ar verbāla teksta palīdzību. Šeit būtu jāņem vērā arī arvien sarežģītāk strukturētās pilsētas telpas uztveres iespējas: cilvēka atmiņai tāpat kā kultūras atmiņai ir kapacitātes robežas, tā izspiež sākotnējo informāciju un pāriet galvenokārt uz verbāliem paskaidrojošiem tekstiem. Orientēšanās

¹⁵ Nevajadzētu gan aizmirst krievu formālās skolas ievērojamā pārstāvja J. Tiņanova atgādinājumu par zīmju aizstājošo dabu: "Ja jūs krāmu bodē redzat izkārtņi "Te mazgā veļu", neskrieniet jau rit pat turp ar savām netīrām drēbēm." Arī kliņģeru un maizes apsolījuma izkārtne var būt maldinoša, tā tikpat labi var norādīt uz tuvumā esošo antikvariātu, kura krājumos ir senas izkārtnes vai uz nostalgijas apdvestu kafejnīcu, vai vēl kaut ko pavisam citu. Pati vizuālā paskaidrojošā zīme, ja to nepapildina valodisks izteikums, īstenībā nav ne patiesa, ne aplama. Galu galā izkārtne var būt arī tikai vienkārša dekorācija pilsētā.

telpā notiek pēc otrreizējās signifikācijas, piemēram, pārskrienot ar acīm pāri pilsētas plānam vai ar lapiņu rokā lūkojot pēc atbilstošā ielas nosaukuma un mājas numura uz māju āršienu plāksnītēm. Ceļu tādejādi vairs neizvēlas reālajā telpā, un telpas uztvere un izvēle nav atkarīga no cilvēka laterālās, vertikālās vai sagitālās orientācijas un kustībām telpā, bet gan pēc sekundārās signifikācijas: lineāriem priekšstatiem (plāni) vai verbāli veidota apraksta (ielu nosaukumi un to tikla apraksts).

Vispilgtākais piemērs iepriekšminētajam ir ielu nosaukumi: to aizsākums ir kustību apraksts telpā no viena noteikta punkta uz kādu tikpat noteiktu otru, pie tam būtiski, ka kustība telpā nenotiek haotiski, tā vienmēr orientēta virzienā no centra uz perifēriju. Tādejādi kustība ir ievirzīta starp sākuma un gala punktu un pakļauta koptelpai. Pilsētas attīstības sākumā ar valodu apraksta kustību no centra uz perifēriju, vēlāk valoda pārņem tiesības runāt par centru un par perifēriju, jo tie bieži vien reālajā telpā vairs nav atpazīstami.¹⁶

Ar pilsētas koptelpu sākotnēji saskaņotais kustību apraksts vēlāk pārvēršas kustību ritmu nepaskaidrojošā ielas nosaukumā (piemēram, Mārstaļu iela, Pils iela – tie bija tukši laukumi pilsētā, kas no Rātslaukuma puses veda uz Mārstaļu torni vai pili, vēlāk tās kļuva par ielām ar vēsturiskiem nosaukumiem).

4. Ne tikai pilsētas telpas – arī jauno telpas lasāmības paskaidrojumu sistēmu vai papildinājumu sistēmu veidošanās process ir atvērts laikā, tātad – principā nebeidzams. Šīs sistēmas pašreiz ir dažādas (māju, ielu zīmes, ceļa zīmes, grafiskās informācijas zīmes, telefonu numuri utt.), un tādas tās taps arī nākotnē, bet ar vienu nosacījumu: jebkurām jaunradītām zīmēm vienādi jāaptver visa pilsētas teritorija, t. i., pilsētas telpā jāveido noslēgta un tai pakļauta zīmju sistēma.

III posms (A). Veidojas teksti, kas skaidro t.s. pilsētas telpu paskaidrojošos tekstus pašus; pilsēta un tās zīmju sistēmas kļūst par apraksta objektu tekstos par pilsētu. Pilsēta nevis tikai iekļauj sevī jaunas verbālas sistēmas, bet pamazām pati pārvēršas par strukturēšanas un plānošanas objektu citās verbālās un neverbālās sistēmās. Līdz 19. gs. pilsēta drīzāk bija vizuāla romantizēta

¹⁶ Rīgas senais centrs ap Rātslaukumu šodienas pilsētā ir samērā tukša un klusa vieta, centrs(i) novirzījies uz jaunpilsētas pusi. Ja arī vecpilsētā vēl var runāt par vietu, kura nosacīti pilda centra lomu, tad tā atrodas senākajā perifērijas zonā, proti, ap Vaļņu ielu (tamdēļ visai paradoksāli skan vai skanēja, piem., veikalu vai citu publisku sietuvju nosaukumi šai vietā: universālveikals "Centrs" ("Rimi"), Centrālā grāmatnīca (Valtera un Rapas grāmatnīca).

bilde, ne teorētiskas apspriešanas objekts,¹⁷ turpretī tagad tā kļūst par vienotu, specificētu objektu,¹⁸ par kuru runā, veidojot atbilstošu terminoloģiju. Vecos terminus, laikam ejot, nomāc jauni: tie parasti ir izteikti abstrakti, vispārīgi un mazinformatīvi un ir pilnīgi pielāgojušies pilsētas telpas semantiskās nabadziskošanās tendencei.¹⁹

III posms (B). Tematizējot pilsētu noteiktā izpētes objektā, jāņem vērā, ka tikai apraksta ideālajā variantā tā ir viendabīga un pēctecīgi veidota. Tā kā pilsēta ir telpa laikā, tad laiks koriģē viendabīgo telpas un valodas, telpas un citu zīmju saplūsmes ainu.

Reāli pilsētu nevar skatīt un aprakstīt kā vienotu, pekšņi sastingušu pētījuma objektu, bet gan kā saliktas dažādu zīmju sintagmas,²⁰ kuras fragmentarizē un koriģē laiks. Jaunam variantam pievienojoties agrāk eksistējušai sakārtotībai, bieži vien notiek neapzināta agrākā rekonstrukcija. Agrinā un vēlinā sakārtotības varianta iedarbībā vienam uz otru abas sintagmas saplūst un pilsētas teksts pārveidojas ar tendenci atkārtot pilsētas agrīno telpas struktūru.²¹

IV posms. Pilsēta komplektējas kombinētā struktūrā, kura saprotama, ja pēta tās verbālo un neverbālo zīmju savstarpējās kopsakarības un ja kopumā pārredzama tās telpa.

Šai posmā pilsēta pati kā veselums ir zīme un var kļūt par semiotikas objektu. Jaunā izpētes objekta samērā vēlā parādīšanās zinātnes uzmanības lokā

¹⁷ Viduslaikos šis pasaules pilsētas vispār vēl nebija pietiekams iemesls, lai par tām runātu.

¹⁸ Pilsētas kā skatījuma, uztveres un teorētiska pētījuma objekta izvirzīšanās laika ziņā sakrita ar kompleksiem pilsētas attēlojumiem, proti, ar pilsētu plānu veidošanas aizsākumiem.

¹⁹ Viduslaikos radusies pilsēta Rīga 20. gadsimtā sadzird, ka tajā ir dzīvojamie un rūpniecības rajoni, zaļās u.c. zonas, autostāvvietas utt.

²⁰ Ferdinanda de Sosīra lietotajā terminoloģijā sintagmas ir reālās laiksecīgās vai telpiskās kaimiņattiecības starp konkrēti lietotām zīmēm. Zīmju tuvākais izvietojums laikā un telpā arī ir tas faktors, kurš nosaka to savstarpējo atkarību citai no citas un no to kopā salikuma situācijas.

²¹ Termins "pilsētas teksts" veidojies "pilsētai" piekārtojot no valodzinātnes aizgūtu terminu "teksts". Neiedziļinoties šī jēdziena definējumā (jo īstenībā nevienā no semiotikas tradīcijām – ne lingvistiskā, ne pragmatiskā, nav eksakti formulētas robežas starp zīmēm un tekstu), jāpiemin, ka ļoti bieži (un arī šai rakstā) "teksts" tiek minēts drīzāk metaforiskā, nevis skaidri definētā un teorētiski ierobežotā nozīmē.

jāsaista ar ilgo pilsētas semiotisko struktūru attīstības ceļu, kamēr tika sasniegta iepriekšminētā attīstības pakāpe.

Mazliet pārfrazējot Aristoteļa izteikumu un piemērojot to šī raksta mērķim, var teikt, ka vienā gadījumā (acimredzot sākotnēji) objektu lieto tam piemītošam mērķim (sākumā pilsēta ir vieta, kur dzīvot), citā gadījumā – tam nepiemītošam mērķim (piemēram, pilsēta kā zīme politiskās, ideoloģiskās, zinātniskās spēlēs).

Pilsēta neradās vai netika radīta, lai par to rakstītu vai sapņotu, tā ir viena no cilvēku dzīves un eksistences organizēšanas telpām. Pilsētai bija lemts attīstīties līdz punktam, kurā tai nepieciešamas domas, refleksijas un to izpausme rakstos. Patlaban šis kultūras fenomens ir vairāku zinātņu pārdomu objekts, semiotikā to analizē galvenokārt trīs veidos: kā telpu / laiku, kā valodu, kā tekstu.²²

Telpa. Pilsētas telpa

Sākumā šķiet samērā bezcerīgi skaidrot pilsētas fenomenu, izmantojot telpas jēdzienu: neskaidru jēdzienu precizēt aicināts vēl neskaidrāks un vēl vairāk izplūdis jēdziens, kuram turklāt dažādās neidentiskās diskursa pasaulēs ir vairākas vērā ņemamas izstrādes tradīcijas.

Par telpu runājot, vienmēr jāprecizē, vai tā domāta kā matemātiska, fizikāla, sociāla, vēsturiska, ontoloģiska, izziņas, psiholoģiska, domu vai vēl kāda cita telpa. Telpām var būt arī dažādas reprezentācijas: mākslinieciski darbi, zinātniski modeļi utt.

Iepriekšminētie piemēri liecina, ka pat dažādos teorētiskos līmeņos traktējot, telpu var skatīt vai nu kā reālu, īstenu un ar taustāmām robežām, vai arī tikai kā iespējamu, iedomātu, kādas, piemēram, ir visas matemātiskās telpas, un tātad tikai varbūtīgi realizējamu. Telpai universālā nozīmē būtu jāaptver visu šo telpu daudzveidība, tātad – jābūt visu iespējamo un īsteno telpu summai, telpai, kas spējīga ietvert bezgalīgu skaitu galīgu telpu. Tāda telpa būtu invariabla.²³

Pilsēta kā reāla telpa, kas ietver citas reālās un vienlaikus arī tikai iespējamās telpas, veidojusies kā pasaulē iespējamo telpas variantu universāls modelis. Tās telpiskās variabilitātes un mainības uztvērumš tomēr tika apzināts samērā vēlu.

Līdz pat 19. un 20. gadsimta mijai vienīgais sastopamais pilsētas telpas tvērumš ir ik mirkli mainīgas un maināmas pilsētas telpas fiksējumi – virs-

²² Šis raksts veltīts pirmajam – t.i., pilsētas telpas semiotiskajam – aspektam.

²³ Telpas nemainīguma apzīmējumam izmantota Č. S. Pīrsa terminoloģija.

pusīgi telpas formas ikonizēšanas mēģinājumi. Uzskatāmākais piemērs iepriekšminētajam ir plāni, kas redz pilsētas telpu mirkli "šobrīd". Tā kā pilsētas telpa īstenībā nekad nav esoša, bet gan topoša, tad jebkuras, pat visniecīgākās telpas izmaiņas šos telpas zīmju tvērumus neizbēgami padara novecojušus. Un ne jau plāni mums māca pilsētu, bet gan pati pilsēta – telpas vai telpiskās situācijas, kas virzītas uz cilvēka uztveri un piedāvā izvēli tiešai rīcībai.

Jau tapšanas laikā telpa kā cilvēka roku un prāta veidojums ieguva simbolisku raksturu ar tikai cilvēkam saprotamu jēgu: tās simboliskās nozīmes radīšana (vai atradīšana) realizējas telpas lietojuma procesā. Tālākajos cilvēku telpveidojumos tiek lietots radītajā telpā atpazītais strukturālais pirmmodelis, telpas artefakts. Telpas radīšanas procesā slēpjas ironija: jo vairāk tiek atkārtots telpas pirmmodelis, jo tas virspusējam skatam arvien vairāk noslēpjas. Rezultātā telpa kļūst sarežģīta un nesaprotama. Tāpēc telpas radīšanā neizbēgams ir tās struktūras un eksistences skaidrošanas posms.

Tā atslēga, kas ļauj atklāt pilsētas telpas uzbūves īpatnības, ir bezgala daudz reižu dažādos veidos multiplicētais pirmmodelis, tādēļ gan pilsētas, gan jebkuras cilvēka radītas telpas izpratnes iespējas meklējamas telpas veidojumu sākumā, tais nosacījumos, likumsakarībās un ierobežojumos, kas noteikuši kā telpas pirmmodeļa, tā visu tam sekojošo pēctelpu izveidi.

Izejas pozīcija ir galēji vienkārša: telpu vai, pareizāk, priekšstatus par telpu, rada vai iegūst cilvēks (vienkāršošanas labad skatīts singulārā un abstraktā formā), kuru pašu raksturo galīgums laikā un telpā un kurš tātad veido sākotnējo ierobežoto sistēmu. Tam ir divas likumsakarīgas sekas.

1. Visas telpas ir kārtotas attiecībā pret vidu – cilvēku – gan kā laika centru (no viņa), kurš sāk radīt (vai atradīt) telpu, gan kā telpas centru (ap viņu), kurš, radot telpu, to centrē ap sevi.²⁴

2. Telpas veidošana atbilstoši cilvēka ķermeņa galīgumam ir jaunu robežu producēšana telpā vai sava ķermeniskā galīguma multiplicēšana ārēji atšķirīgās formās.

²⁴ Ja telpas gan telpiski, gan laika ziņā ir veidotas pret cilvēku kā atskaites punktu, tad tās (arī t.s. statiskās telpas) ir ievirzītas. Telpu ievirzi acij vienmēr atgādina telpu zīmes, piemēram, durvis vai grīdsedziņas priekšnamā – mazās ieliņu aizstājējās mājā utt. Ievirzītās telpas izslēdz savu neitralitāti attiecībā pret cilvēku – tās palīdz veidot telpiskās situācijas, kurās realizējas kāda telpizmantojuma iespēja. Pārējās telpas izmantojuma iespējas tad tiek izslēgtas.

Abas telpas specifikācijas ir telpas sadalījums un vienojums vienlaicīgi; tās ir telpas definējums kā... (noteiktā nozīmē).²⁵

Pirmajā variantā telpas definējuma pamatā ir punkts, otrā – noslēgta (ar sāku- ma un beigu punktu nemarķēta) līnija.²⁶

Vienkārša, pat ikdienišķa robežas noteikšana jau var tikt uzskatīta par šādu tel- pas definējuma mēģinājumu un tādēļ iegūst cilvēkam nozīmīgas telpas jēgu: no- stājoties jebkurā ielā vai piejūras smiltis, kādu punktu pasaulē attiecībā pret sevi var noteikt kā tālu vai tuvu; novelkot ap sevi apli, kas iespējams pat domās, nosakām telpu kā savu vai svešu un arī visvienkāršākajā sarunā savam sarunu biedram neatļaujam “savu” robežu pārkāpt.

Vismaz šīs abas telpas specifikācijas, būdamas telpas “subjektīvās versijas”²⁷ kā definētas telpas cilvēkiem to definējuma kontekstā kļūst nepieciešami lietojamas, tātad pārtop objektīvās struktūrās.

Divu nosacījumu – telpas kārtojums pret vidu un telpiskā galīguma pro- ducēšana – konsekvences cilvēku apdzīvotā pasaulē ir šādas:

A. Telpas variantu pie vai ap kaut ko var dēvēt arī par locus vai vietas variantu. Tā izcelsme ir saistīta ar senu pasaules centra (laikā un telpā) ideju – ar *axis mundi*. Šai *locus*-ā, cilvēku vistiešākajā tuvumā atradās reāli un stabili kosmosu struk- turējoši veidojumi: koks, kalns, upe utt., kuri gan sadalīja, gan vienoja pasauli. Vieta tādējādi kļuva par sākotnējo telpisko attiecību rādītāju: eksistējošajam tika piešķirta zināma stabilitāte, tas vairs neizkaisījās izplatījumā, bet tika novietots pret noteiktu atskaites punktu ar tam jau imanenti piemītošu sakralitāti. Atskaites punktam apkārtesošais bija sakārtots, strukturēts un noteikts. Vēlāk šo punktu stabilitāte un nemainīgums atviegloja telpas lasāmību.²⁸

²⁵ Latīniski *definire* – robežu novilkšana.

²⁶ Runājot par telpu, mēs priekšstatus par telpu tulkojam divdimensionālā plaknē. Var teikt, ka tas ir (pilsētas) telpas “ģeometriskais redzējums” vai pilsētas strukturāla bilde. Ģeometrijas terminoloģijas izmantojuma cēloņi semiotikā tika minēti iepriekš.

²⁷ M. Heidegera lietots termins.

²⁸ Vietas telpu raksturo: pie Rīgas kalna, pie Rīgas upītes, pie Laimas pulksteņa utt. Tā ir skaidri noteikta atrašanās vieta, kaut arī telpa ap šo nekustīgo atskaites punktu ir galēji neskaidra. Bet vietas nav izkaisītas nekoordinētā izplatījumā, tās vienmēr iekārto- tas lielākās telpas sistēmās, kas ļauj vietu uztvert kā stabilu un nemaināmu.

Vietas pie... specifikāciju raksturojumā uzsveramas šādas iezīmes.

1) To raksturo vai definē viens punkts. Tā kā šai telpas variantā svarīgs ir nevis telpas apjoms, bet gan atskaites punkts un tā funkcija, tad reālās “punkta” robežas var būt ļoti plašas, piemēram, punkts var būt kalns, pilsēta, dzimtene utt. Šis punkts, faktiski tā apzīmējums, kalpo par signifikantu apkārtesošanai telpai – tas norāda un raksturo ko citu, proti, ap sevi esošo telpu.²⁹

2) Ap punktu izplatītā telpa ir ļoti neskaidra – šim telpas variantam trūkst noteiktu attieksmju ar citām telpām, kā vienība tā nav noteikta un tāpēc neiegūst vārdu. Vienīgais iespējamais verbālais apzīmējums tai ir “vieta pie...”.

3) Šī punkta izcelsme ir brīva, tātad pastāv konvencionāls nolīgums tā vēlākam lietojumam. Zināmā mērā šo piesaistes punktu var nosaukt par apzīmējumu – magnētu.³⁰

4) Šis punkts ir viens tikai abstraktā analīzē. Tā kā tā izvēle ir brīva, realitātē tādu punktu var būt bezgala daudz. Kā likumsakarīgas sekas parādās tādu punktu noteikto telpu savstarpējās norobežošanas nepieciešamība.

Šīm robežām ir savas īpatnības.

a) Visas robežas ap cilvēku ir viņa ķermeniskās ierobežotības pārvarēšanas veidi, tādēļ vairākas plašākas vai šaurākas pašradītās robežas viņš asociē ar savu ķermeni (piemēram, mājas sienas kā viņa āda, pilsēta kā viņa organisms u.tml.).

²⁹ Kā uz citu norādošs, šis punkts var tikt apzīmēts kā indeksāla zīme. Lietota Č. S. Pīrsa terminoloģija, kurš zīmes attiecībā pret tās apzīmēto objektu izdalīja trīs iespējamās attiecības variantus: ikonisko (faktiskās līdzības attiecība), indeksālo (kauzālā, reālās saistības attiecība) un simbolisko (brīvā, tātad konvencionālā attiecība).

³⁰ Ideāli neierobežotas telpas ar kādu atskaites punktu magnētisko spēku raksturo S. Bekets (S. Beckett “En attendant Godot”):

Darbība notiek klajā laukā pie koka.

Estragons: Tātad mēs ejam?

Vladimirs: Ejam. (Viņi nekust ne no vietas).

(Franciski: *Je m'en vais.* – Es aiz-eju (it kā aiz robežas, kuras nav) – *Il ne bouge pas.* – Viņš nekust no vietas.)

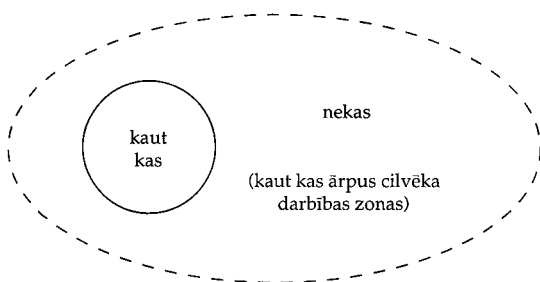
Pavisam cits piemērs, var teikt, šīs idejas attāla reminiscence jūtama apzīmējumā “klaida latvieši”, t.i., latvieši, kuri ir izkaisīti (jo tālāk no atskaites punkta attālināta telpa, jo tā kļūst nenoteiktāka, tā var pat šķīst retināta) no punkta vietas (šai gadījumā Latvija domāta nevis kā valsts ar robežām, bet gan kā atskaites punkts).

b) Radītā telpa ap pašam sevi esošu atskaites punktu iegūst piederības nozīmi, pie tam tādu telpu var būt bezgala daudz, viena no tām var ietvert citas.³¹

c) Laika gaitā sakrālo punktu skaits palielinās, jo tie ir situatīvi, variabli un brīvi izvēlami. Ap šiem punktiem ir māja, baznīca, atsevišķa zeme, pilsēta utt. Sākotnējās vietas izrādās iekārtotas cita citā, pasaules centri ir cits citā.

d) Dažādās pret atšķirīgiem atskaites punktiem organizētās telpas sāk cita no citas norobežoties. Nodalītā jeb norobežotā telpa īstenībā nav sienas, mūri vai novilkta līnija – tas ir vienas semiotiskās organizācijas nodalījums attiecībā pret citu: mājas pret ielu, pilsētas pret laukiem, kaut kas pret neko. Tikai telpveidojumu salīdzinājumā rodas priekšstats par norobežotu struktūru.

B. Nodalīta telpa veidojas kā vienas ap centru veidotas telpas attiecinājums pret otru ap centru veidotu telpu, tāpēc reāli singulāri nodalītas telpas nav. Tādu nodalītu telpu (istabu, māju, pilsētu utt.) veidojam tikai kā abstrakciju savas domāšanas ekonomijai. Pirmā zināmā nodalītas telpas teorētiskā abstrakcija jeb telpdalījums kā kārtība (lielākā vienotā un stabilā sistēma) bija kosmosa (ierobežota kaut kā) pretstatījums haosam (neierobežotam nekam):

Noslēgtai, radītai pasaulei pretstatītais haoss loģiski iegūst šādas specifiskācijas:

1) Attiecībā pret norobežotu telpu tas arī ir ierobežots (jo robeža ir abpusēja); izkaisītību, nesakārtotību un bezgalīgumu tas iegūst, attālinoties no robežas ar sakārtoto.³²

Attālināšanās no skaidri novilkta robežas nefiksējamas robežas vai bezrobežas virzienā haosa telpu pielīdzina "atvērtam bezdibēnim".

³¹ Triviāli piemēri: mana māja, mans rajons, mana pilsēta, mana valsts u.tml.

³² Par šo seno pasaules kārtojumu vēl atgādina, piemēram, spontānā reakcija, vērtējot savu vidi (sakārtotu māju, pilsētu, zemi...) pret it kā tai pretstatīto haotisko apkārtni: citām mājām, citām pilsētām, citām zemēm...

2) Lai pamatotu robežu, kas šķir haosu (H) no kosmosa (K), haosam jābūt raksturotam ar telpisku materiālu. Haosu sāka saprast kā tādu nenoteiktu novietni, kurai nav atņemts lietišķums un materialitāte.³³

Gan telpu, gan arī telpas veidošanās interpretācijas veidojam pēc agrinās H–K shēmas: no sākotnējas kontinuitātes un bezgalīguma tiek “izgriezta” (vai norobežota) telpa, t.i., tiek iegūta noteikta jēgpilna vienība.

Katra telpiska vienība, pirmkārt, tiek apzīmēta divējādi, proti,

a) to fiksē ģeometriskās sistēmās (piemēram, kosmosā kā aplis vai lode, jo tās ir ideālas ģeometriskas figūras noslēgtas, ap centru koncentrētas telpas apzīmējumam);³⁴

b) tā iegūst nosaukumu, vārdu (piemēram, kosmos).

Otrkārt, tā automātiski raksturo attieksmes pret citu telpu:

a) jo sevis noteiksme ir iespējama tikai attiecībā pret citu;

b) nodalījums no citas telpas dod iespēju raksturot pašas semiotisko individualitāti.

Iepriekšminētās abstrakcijas ļaunas konkretizācijai arī pilsētas telpā. Sākotnēji pilsēta veidojas ap kādu parasti stabili marķētu punktu – ūdens vai zemes ceļu krustpunktu, pie kalna, upes, kur jau ir kāda apmetne utt.

Rīgai bija vairāki šādi punkti – “Rīgas vietas” vai lokusi –, tātad arī vairākas veidošanās iespējas: pie kalna, pie upes utt. Laikā, kad “vieta pie Rīgas” vēl nav definēta (vai norobežota) kā ierobežota telpa, tā bija nenoteikta un netika apzīmēta ar vārdu.³⁵

Definēta, ierobežota telpa – tātad jau pilsēta – iegūst vārdu Rīga. Ar šo mirkli pilsēta pati kļūst par punktu, ap kuru organizējas apkārtējā telpa, t.s. apkārtnē, pie-Rīgas lauku apvidus u.tml., iegūstot no sava atskaites punkta atkarīgus nosaukumus, piem., Rīgas Jūrmala, Rīgas patrimoniālais apgabals u.c.

Attieksmē pret apkārtējo telpu pilsēta ir speciāli norobežota jeb marķēta. Viduslaiku pilsētas, kāda bija arī Rīga, sintagmātiskā telpa tiek definēta ar

³³ Sk. divas haosa interpretācijas antikajā natūrfilozofijā: haoss ir kosmosa un visa tajā esošā pirmpotence un tajā pašā laikā tukša, bezgalīga telpa – cilvēkradītas nodalāmas telpas iespējamība.

³⁴ Sk. grieķu *Geo-metron* – zemes apstrāde.

³⁵ Šajā gadījumā nav produktīvs vēsturnieku strīds par to, vai tas tolaik bija ciems, vai arī pilsēta. Pilsēta, pat ja tā pēc visiem ārējiem rādītājiem atgādina ciemu, pastāv tad, ja telpa ir definēta kā noslēgta. Ierobežojuma gadījumā telpa kā pilsēta, t.i., viena semiotiskā organizācija tiek pretstatīta citai – laukiem.

iežogojuma palīdzību (pilsētas robeža sakrita ar tās mūra robežu). Mūris kalpoja gan praktiskiem aizsardzības mērķiem, gan norādīja uz pilsētas – dievišķai neierobežotībai pretstatītas zemes – telpisko ierobežotību, gan arī nodalīja pilsētas telpu no ārpusē esošās vai citādas semiotiskās kārtības telpas. Ārtelpa jeb lauki ir pilsētas nodalītās telpas “atlikums”, jo nodalīta telpa veido atšķirīgi organizētas semiotiskās struktūras: iekštelpu un ārtelpu. Tātad iekštelpa nosaka ārējo, bet pašas esamība ir nosakāma tikai no ārpuses, tāpēc pilsētas zīmei lieto aplīti – ideāli nodalītas telpas zīmi, ko acs vērtē no ārpuses. Iekštelpa un ārtelpa faktiski nav nodalītas, tās veido vienu noteiktu veselumu, jo katru no šīm telpām nosaka tās pretstats, bet robeža pieder gan pilsētas telpai, gan telpai ārpus pilsētas, – tā ir citādās kārtības sākuma marķējums.

Pilsētas kārtība organizēta **pilsētas iekštelpā**, kuras gramatika veidota ar nodomu panākt iekštelpas uzbūves pašsaprotojamību savējiem vai nesaprotojamību tai nepiederošiem. Aizsardzībai pret svešiniekiem kalpo pilsētas labirintveidīgā organizācija, kas gan vairāk uzskatāma par optisku mānu, nevis sarežģītas struktūras liecinieku.

Pilsētas iekštelpas veidojumā, tāpat pašas pilsētas rašanās procesā, atkal tiek izmantots vietu princips. Katrs šīs telpas elements – mājas, baznīcas utt. – un to iekštelpas veidojas vai nu kā telpas ap centru vai telpas pie kāda centra,³⁶ vai arī kā vietu savienotājas, piemēram, ielas.

Sakārtotības savdabību katra pilsētas vieta saglabā, norobežojoties pret citu telpu kā iekšēja telpa pret ārējo (māja ir iekštelpa attiecībā pret pilsētu, istaba ir iekštelpa attiecībā pret māju utt.).

Tāpat kā pilsētas norobežošanās no pašas nodalītā nosaka, ka ir ārtelpa – nepilsēta –, bet pati kā iekštelpa ir fiksējama no ārēja skatupunkta, tā arī katrs mazākais pilsētas elements konstituē ārtelpu, tai skaitā pašu pilsētu, bet pats nosakāms, raugoties no ārtelpas skatupunkta.³⁷ Vairāku norobežotu telpu kon-

³⁶ Valodā parasti saglabājas vietas nozīmes norāde, piemēram, pārklāta vieta – māja – tiek saukta par “dzīves vietu”.

³⁷ Paradoksāli, ka arī māju – intīmo dzīves vietu, kura tāda ir tieši tāpēc, ka mūs paslēpj, – attēlojam no tās ārpuses jeb kā fasādi (iekštelpu + tās robežu, ko kopsalikumā sauc par “māju”). Praktiski jebkura iekštelpa – cilvēka ķermenis, saule, suns, puķes, galva utt. – tiek apzīmēta kā iekštelpa attiecībā pret ārējo sargājošo robežu. Ārskata ikoniskā zīme kā iekštelpas apzīmējums parādās vienkārša iemesla dēļ, proti, iekš-telpiskais skatījums neuztver telpu kā vienotu veselumu: ne māju, ne istabu, ne pilsētu nevar uztvert no to iekšpusēs. Apzīmējams ir tikai jēgpilns veselums.

centrēšanās pilsēttelpā nosaka, ka pilsētas iekštelpa attieksmē pret šiem elementiem izkārtojas kā ārtelpa. Pati pilsētas telpa veidojas nepārtrauktā robežu dubultošanās procesā, kura konsekvences tādā viduslaiku pilsētā ar stingri ierobežotu pilsētas telpu kā Rīga ir šādas:

1) Nodalītu sava / sveša telpveidojumu spēles rada topoloģiskas relācijas horizontālā plaknē: noslēptības un bezgalīga tuvuma attiecības.³⁸ Viduslaiku pasaules radikālā atvērtība un neierobežotība, tāluma transcendences attiecība šai pilsētas tipā veidojas vertikālajā asī: Zeme – Debess (piemēram, baznīcas).

2) Pilsētas iekštelpa turpreti ir nevienmērīga – tā sev pakārto un vienlaikus ietver daudzas nodalītas telpas, kas grupējas vai orientējas ap vienu vai pāris punktiem. Sākumā tai ir viens centrs un perifērija³⁹ ap to. Vēlāk iespējami vairāki centri un vairākas tiem atbilstošas perifērijas. Centra un perifērijas attiecības ir mainīgas. Gadījumā, ja vēstures gaitā tie mainās vietām, pilsēta iegūst pavisam citu strukturējumu un citu funkcionēšanas ritmu, izņemot vienu: lai kur lokalizētos centrs un perifērija, to funkcijas pilsētas telpā nemainās.

Rietumu pasaule vienmēr tiekusies centru koncentrēt, ierobežot un sabiezināt tā funkcionalitāti, jo centrs šai kultūras tradīcijā tādēļ ir centrs, ka to lieto visi (vai vismaz principiāli var lietot visi).⁴⁰ Perifērija atbilstoši iepriekšteiktajam ir pilsētas daļa, ar kuru kādās attiecībās ir tikai daļa tās iedzīvotāju.

Sākumā Rīga acimredzot ir pietiekami maza (pati punktveidīga jeb centrs attieksmē pret kaut ko citu), lai tai būtu izteikta perifērija. Viduslaikos pilsētas perifēriju drīzāk veidoja amatu specializācija, piemēram, ūdensnesēju, zeltkaļu, kalēju utt. vietas un ielas. Jaunlaiku Rīga iegūst izteiktu nevienmērību, daudzi pilsētnieki neatkarīgi no profesijas dzīvo tikai savā pilsētas daļā, pilsēta it kā segmentējas perifērijās. Daudzas no šīm perifērijām vai nomalēm uzrāda vietu pazīmes, piemēram, pie Māras diķa, pie Grīziņkalna utt. Šīs pilsētas perifērijas kā apdzīvotas vietas ir attiecībās ar "īsto Rīgu", īsto pilsētu un īsto centru.

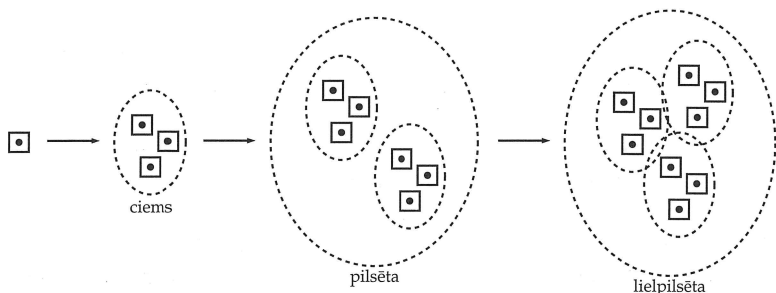
3) Iekšējo robežu dubultošanās palielina pasargātības sajūtu, bet līdz zināmai robežai – līdz robežu uztveramības robežai. Jo lielāka ir telpas kompleksitāte, jo

³⁸ Viduslaiku pilsēta ir pilna, sabiezināta un saspiesta.

³⁹ Centra un perifērijas idejas pamatā ir cilvēka ķermeņa struktūras līdzība – iekšēja nevienādība. Cilvēka ķermeņi arī šobrīd apraksta šādi: centrālie un perifērie asinsvadi, centrālā un perifērā nervu sistēma utt.

⁴⁰ 6. gs. p.m.ē. Kleistēns (*Kleisthenes*) Atēnām sagatavoja t.s. izonomijas principu, kas paredzēja, ka centra privilēģija pilsētā ir būt attiecībās ar visiem. Kopš šī laika centram grieķu kultūras tieši vai netieši iespaidotās pilsētās ir vadošā loma.

sarežģītāka tās uztvere. Noteiktā pilsētas attīstības pakāpē veidojas zināma robežu nejutība jeb robežas nozīmes inflācija (sk. att.).

Tad pilsētas uzbūve sāk šķist kā otra ār pasaule, otra mežonīgā daba, kas apdraud cilvēka eksistenci. Pilsēta pārtop slazdā. Un vienīgā iespēja pamest noslogojošās robežas ir pārcelties savā (ie-)domu pilsētā.⁴¹ Domu telpa jeb domāšanas netelpiskais esamības veids⁴² ir tā "vieta", kas brīvi un patvaļīgi ļauj pārkāpt gandrīz vai visas dalījuma iekšējais / ārējais robežas, mainīt vietām iepriekšminēto pretstatījumu vai pat vispār atcelt robežas.

Netelpiskā telpa jeb pilsēta domu telpā⁴³

Pirmajā lasījuma mirklī iedomājamies, ka nupat apgalvotais ir kaila vārdu spēle: netelpiska, tātad sevi noliedzīga telpa neeksistē, bet pilsēta domu telpā – tas savukārt ir mazliet pārspīlēts apjomu savietojums. Pilsētas attiecības ar domu pasauli patiesi nav vienkāršas. Mēs domājam pilsētā un par pilsētu, un ir

⁴¹ Lielpilsētu laikmeta aizsākumos parādījās vairāki pilsētas kreatīvas izspēles varianti, piemēram, tukšā pilsēta – slazds (M. Utriljo), semiotiskā haosa pilsēta (F. Kafka) u.tml. S. Kjerkegora tēvam ienāca prātā pilsētas interjeriskuma ideja: ja pilsētas, mājas, istabas u.c. telpas būvētas pēc viena principa – iekšējs / ārējs –, tātad tās raksturo savstarpēja samaināmība vai ambivalentitāte. Viņš uzbūra šādu ainu: pastaigājoties ar dēlu pa māju, tēvs tajā ieraudzīja un arī dēlam lika saskatīt visu pilsētā notiekošo. Pilsētā savukārt viss bija otrādi: mājas kļuva mēbeles, izkārtnes – pilsētā aplūkojamās bildes, kioski – tās bibliotēkas, katru dienu te parādījās sava pusdienkarte. Visbeidzot, sēžot kafējnīcā, varēja pārlūkot savu mājsaimniecību.

savādi, ka šim fenomenam nav tiešas vietas vai metaforas domu telpā. Domas nekļējo pa ielām, bet gan pa takām un ceļiem, tās neatduras pret slēgtām durvīm, bet gan pret klupšanas akmeņiem, tās nenosšķir pilsētas rajoni, bet gan vienu no otras atdala bezdibeņi, un veiksmīgas domu gaitas vai virzības iznākumā tās nesasniedz vis pilsētas torņu smailes, bet gan savas domu virtotnes. Ar pilsētu saistītās metaforas domu telpā iestaigājušas maz pēdu. "Pēdu" nav daudz, toties tās ir dziļas un savus nospiedumus atstājušas ne tik daudz virspusējā telpisko metaforu līmenī, cik priekšstatos par domu telpas izveidi un tās strukturējumu.

Šis savdabās telpas veidošanās sākums, kā jau visi sākumi, bija vienkāršs, speciāli neplānots un apzināts tikai pēc tā tapšanas. Mēģinot to konkretizēt, jāatzīst, ka domu telpas izveidei īsti nav sākuma, vismaz šī vārda pierastajā nozīmē; domu telpa ir cita aizsākuma, proti, telpu radīšanas procesa attīstības likumsakarīgs rezultāts. Arī telpu radīšanas aizsākums no vēsturiskā viedokļa ir samērā miglains posms. Izsekojumam pakļaujās tikai kultūras atmiņā saglabātās telpu zīmes un to secība, kuru interpretācija ir šāda.

⁴² Līdz pat mūsdienām neizbēgams ir domāšanas verbālais un asociatīvais saistījums ar iekšējo telpu, nepastāvot nekādām šaubām par domāšanas principiālo netelpiskumu. Gara, domāšanas, mentālo parādību uzkrītoši biežais raksturojums telpiskās kategorijās sākotnēji šķiet paradoksāls, savukārt tā lietderība – apšaubāma. Taču jāņem vērā, ka ne gara, ne domāšanas, ne jebkuru mentālu fenomenu risinājums nekad nav autonomš – tas vienmēr vairāk vai mazāk uzkrītoši risināts miesas / gara, ķermeņa / dvēseles attiecību kopsakarībā. Vienkāršotos variantos tas ir formas un saturs kopsakarības skatījums.

Filozofijas vēsturē samērā bieži ir vērojami mēģinājumi asociatīvi aizstāt cilvēka ķermeni ar kādu no tā robežu paplašināšanas variantiem, – dzīvojamu telpu, māju, pilsētu, pie tam šie risinājumi veikti no iekšējā, domāšanas skatupunkta, kas neuzrāda robežas, ir laiknejutīgs vai vienmēr tagadējs. Tādai iekšējai vienlaikus telpai un ne-telpai tiek piekārtota domāšana vai dvēsele. Uzskatāms piemērs ir Augustīna jēdziens "mentis penetralia" vai "memoria penetralia" (De mag. 39, 22): tas apzīmē mājas, pilsētas iekšējo telpu jeb pārnestā nozīmē domāšanas netelpisko veidu. Jāatzīmē arī fakts, ka šeit nav rodama loģiska kļūda, pieļaujot vienlaicīgu telpas / ne-telpas esamību. Telpas apzīmējuma lietojums iekšējības raksturojumā paredz telpisku robežu ontoloģiskā nozīmē, vārda "telpa" lietojums tādā gadījumā drīzāk ir asociatīvi iedomāta telpa, jo, kā zināms, netelpa nav nedz iedomājama, nedz priekšstatāma.

⁴³ Sk. tuvāk: Morrison, J. Thinking space. *Semiotica*. 1998, vol. 121, 3/4: 317–337.

Laikā ierobežotā un Visuma mērogosniecīgā būtne cilvēks atrada, bet vēlāk sāka sev radīt mākslīgi veidotos patvērumus, kuri dabiski asociējās ar drošāku un labāk aizsargāt spējīgu līdzekli nekā paša ķermenis. Patvērumi izveidojās par savu, ķermenim pazīstamo un drošo atrašanās vietu, bet to robeža ar ār pasauli – par ķermeniskās drošības robežu. Jebkura telpiski nodalītā sava pasaule (ala, dažādu formu ēkas, pilsētas utt.) tādējādi bija cilvēka ķermenisko robežu paplašināšanas vai turpināšanas veids. Miesai jauniegūtās sienas solīja relatīvi drošu paslēptuvi, acīm – redzamu un ielāgojamu pasaules un visu tās lietu sakārtotības skaidrību (ši skaidrība vēlāk identificēsies ar acīmredzamību). Bet prāts juteklības pieredzē saskatīja neierobežotu sevi apzināšanās un izspēles līdzekli.

Tā kā mentālo un reālo pasaulu saskarsme nav tieša un otrā neierobežo pirmo, tad domāšanai nesagādāja grūtības izmantot gan ķermeniski saprasto patvēruma ideju, gan acīmredzamās skaidrības ideju sava metafiziskā patvēruma vai, citiem vārdiem, telpiskās telpas paradigmatiskās alternatīvas radīšanai.

Pasaules telpai alternatīvā domu telpa hronoloģiski tapa kā sekundāri veidota telpa, t.i., tās rašanās nepieciešamais nosacījums bija cilvēces samērā ilgā telpu radīšanas pieredze. Toties pašas domu telpas rašanās izvērtējums liek mainīt telpu iedalījumu primārās un sekundārās.

Tikai samērā paviršā vērtējumā alas, mājas, pilsētas u.c. telpas šķiet pildām vienīgi patvēruma funkciju. Visās pašatrastajās un pašradītajās telpu formās cilvēks pirmām kārtām redz sevi un savu ierobežoto dotību pasaulē. Tādā skatījumā ārējo robežu radīšana ir ārēju zīmju veidošana sava galīguma priekšstatījumam, kas konstatējams no ārēja skatu punkta (sk. iepriekš). Kārtojot un definējot pasaules telpu, tiek veidotas mūsu pasaules telpā redzamo robežu norādes un simboliskās zīmes, kas nepieciešmas, lai saprastu sevi vai savu dotību pasaulē.⁴⁴

Visas radītās telpas – mājas, pilsētas utt. – tātad tapušas kā domāšanai nepieciešami radāmās ārējās robežas – zīmes sevi vēlākam interpretējumam.

Cilvēka attiecības ar telpisko zīmju pasauli nav vienkāršas. Ja ķermeniskā esība un dzīve norit telpiskā pasaulē – kādā valstī, pilsētā, mājā, istabā –, t.i., gara iztēles radītos un vēlāk objektīvizētos rezultātos, kas tādēļ ķermeniskajai sajūtu sistēmai šķiet reāli, tad mentālajā realitātē telpiskās robežas un visi telpas marķējumi parādās zīmju veidā: tās ir pārkārtojamas, pārveidojamas, maināmas vai pat atmetamas telpu zīmes. Šai domu vietā ierobežotās telpas iegūst neiero-

⁴⁴ Zīme, kā zināms, ir kaut kas, kas, demonstrējot sevi, norāda uz ko citu, ko tā aizstāj.

bežotu iespēju izspēles brīvību. Viena no lielākajām telpas paradoksu izspēlēm ir domāšanas procesa un tās struktūras telpiskais zīmējums, proti, domas it kā lokalizējas metaforizētā iekštelpā, kurā galvenais princips ir telpiski izkārtotā acimredzamā skaidrība.

Domu telpas līdzība ar pasaulē noskatītām iekštelpām domāšanai ļauj:

- 1) no pašradīta "ārēja" skatupunkta konstatēt sevi kā veselumu;
- 2) iegūt metafizisku patvēruma vietu;
- 3) nebūt telpiski ierobežotai, jo domāšanas iekštelpai neeksistē adekvātas ārtelpas, proti, iekštelpu nenosšķir vis telpiska, bet gan ontoloģiska robeža.

Tādējādi domāšanas iekštelpa attiecībā pret pasaules telpu nav vis semiotiski atšķirīgi organizēta telpa, bet gan šķietamā telpa – butaforija, kuras vienīgā apraksta iespēja ir analogijā radīti telpu varianti – istabas, mājas, pilsētas utt. –, kuru semiotiskā organizācija iekštelpai nodrošina relatīvi noslēgtu un patstāvīgu eksistenci. Domāšana sevis raksturošanai izmanto, to arhitektonisko telpu, ko tā pati izveidojusi kā vienu no vairākām iespējamām uztveres īstenībām: ķermeņiskā iekštelpa (gara *locus*) iegūst vai nu pasaules, vai pilsētas, vai mājas iekštelpas raksturojumu.⁴⁵ Pēc iepriekšminētajiem principiem konstruētā domu iekštelpa intuitīvi vienmēr tiks pielīdzināta saviem ār pasaules līdziniekiem un sniegs bagātīgu augsni metaforām, piem., domu pasaulē ir priekšplāns un dibenplāns, domas centrējas (it kā stabilas sistēmas kontekstā), rit paralēli, norobežojas cita no citas, tām ir viena un otra puse, domās var noslēgties utt.

Iepriekšminētās metaforas neslēpj nedz savu izcelsmi un līdzināšanās pirmavotus, nedz arī domu iekštelpas neesamību, jo pašā domu iekštelpā ir redzamā lauks (it kā ārpusē vērtējums) – tā pati organizējas kā ārtelpa, kas ietver un padara redzamas savas domas. Atbilstoša pretruna parādās arī domu telpas robežu vērtējumā. Tai gan eksistē, gan neeksistē robeža.

Par robežu eksistenci liecina tās strukturālā līdzība ar pilsētas telpu:

- 1) domu pasaule ir norobežota un pasargāta no ār pasaules, kam kalpo arī tās labirintveida organizācija un noslēptība attieksmē pret svešajiem⁴⁶;
- 2) domu iekštelpas robežas jūtāmības negatīvais vērtējums⁴⁷.

⁴⁵ Sākotnējā cilvēka rīcība ir telpu radoša, vēlāk – pašradīto telpu izmantojoša. Visas darbības, to skaitā domāšanas darbības, paredzamas kādā noteiktā telpā – kafejnīcā, uz ielas, mājās, galvā utt.

⁴⁶ Piemēram: "Nu, runā jel! Es taču nevaru tavas domas uzminēt!"

⁴⁷ Piemēram, "viņam ir šaurs redzesloks", "skatījums jāpaplašina, jāizvērs" utt.

Vismaz viens apstākļis liecina par šīs noteiktās robežas eksistences neiespējamību, proti, domu telpa, tāpat kā radītās telpas ir laikā atvērta, ievirzīta un nepārtraukta domu kustību telpa: tas liedz tai būt esošai, bet ļauj vienmēr tapt, t.i., arī nepārtraukti radīt savas robežas.⁴⁸

Arī šajā ziņā domu telpa nav oriģināla. Tās savdabība parādās tikai vienā faktā, proti, tā vispār nav telpa. Ārējo apzīmējumu līmenī domāšana savu dotības veidu pasaulē attēlo telpiskās metaforās, bet telpiskots priekšstats par sevi ir iespējams tikai tādēļ, ka domāšana pati ir netelpiska. Tādējādi izgudrotais galīgums domu telpā robežojas ar metafiziskās esamības bezgalīgumu.

Domāšanas telpa ir telpas radīšanas – robežu multiplicēšanas un centrēšanas procesa – galējais un ideālais modelis: bezgalīgas iespēju telpas iedomājums, kura ietver visas reālās un tikai iespējamās telpas vai arī idejas par tām.

Viena no telpām, ko tā ietver un kas to veido, ir pilsēta. Katru dienu pavadām kustoties un apstājoties, patveroties un atklājoties pilsētā. Tāda doma ir iespējama vien tādēļ, ka pilsēta patveras un atklājas domu pasaulē, tikai tā ļauj mums sevi redzēt pilsētā.

Es patveros Rīgā, bet Rīga ir manas⁴⁹ domu telpas īpašums, mans Rīgas domājums.

Literatūra

Arin, E. *Objekt und Raumzeichen in der Architektur: Analyse und Synthese auf den Grundlagen der abstrakten Semiotik von Charles Sanders Peirce und der erweiterten Semiotik von Max Bense und Elisabeth Walther*: PhD Thesis. Universität Stuttgart, 1981.

2. Arnheim, R. *The Dynamics of Architectural Form*. University of California Press, 1977.

3. Bonta, J. P. *Architecture and Its interpretation: A Study of Expressive Systems in Architecture*. London: Humphries, 1979.

4. Broadbent, G., Bunt, R. and Jencks, C., eds. *Signs, Symbols and Architecture*. New York: Wiley, 1980.

5. Burkhardt, A. & Rohse, E., Hrsgs. *Umberto Eco: Zwischen Literatur und Semiotik*. Braunschweig: Ars et Scientia, 1991.

6 Choay, F. *L'urbanisme, utopies et réalités*. Paris, 1965.

⁴⁸ Sal. ar pilsētas telpas nepabeidzamības formulu "Kad Rīga būs gatava...".

⁴⁹ Katram savas "manas".

7. Choisy, A. *L'architecture civile du Moyen Age*. Vol. 2. Paris: Gauthier-Villars, 1899, pp. 411–441.

8. Cousin, J. *Organisation topologique de l'espace architectural*. Montréal: Presses de l'université de Montréal, 1970.

9. Dreyer, C. Die Repertoire der Architektur unter semiotischem Gesichtspunkt. *Semiosis*. 1980, 19 (Jg. 5, H. 3).

10. Eco, U. Funktion und Zeichen: Semiologie der Architektur. In Carlini, A. & Schneider, B., Hrsgs. *Konzept 1: Architektur als Zeichensystem*. Tübingen: Ernst Wasmuth, 1971.

11. Eco, U. *La struttura assente*. Milano: Bompiani, 1988. (5th ed.)

12. Fischer, G. *Architektur und Sprache: Grundlagen des architektonischen Ausdrucksystems*. Stuttgart: Kraemer, 1991.

13. Fustier, P. *La route. Voies antiques, chemins anciens, chaussées modernes*. Paris: Picard, 1968.

14. Graham, N. *The Shape of Space*. Cambridge University Press, 1994.

15. Harms, W. *Homo viator in bioio: Studien zur Bildlichkeit des Weges*. München: Fink, 1970.

16. Kent, S., ed. *Domestic Architecture and the Use of Space: an Interdisciplinary Cross-cultural Study*. Cambridge University Press, 1990.

17. Le Corbusier. *Kommende Baukunst*. Stuttgart: Deutsche Verlags-Anstalt, 1926.

18. Lefebvre, H. *The Production of Space*. Cambridge, Massachussets: Blackwell, 1991.

19. Lynch, K. *The Image of the City*. The MIT Press, 1960.

20. Magnano-Lampugnani, V. *Ästhetische Grundlagen der architektonischen Sprache: Ansätze zur Entwicklung qualitativer Maximen für die gebaute Form*. Stuttgart: Kraemer, 1977.

21. Morrison, J. Thinking space. *Semiotica*. Ed. by Th. A. Sebeo K. 1998, vol. 121, 3/4: 317–337.

22. Muckenaupt, M. *Text und Bild: Grundfragen der Beschreibung von Text-Bild-Kommunikation aus sprachwissenschaftlicher Sicht*. Tübingen: Narr, 1986. (Tübinger Beiträge zur Linguistik, Bd. 271).

23. Mumford, L. *The Culture of Cities*. New York: Harcourt Trade Publishers, 1938.

24. Nöth, W. The (meta-)textual space. In Pütz M. und Diven R., eds. *The Construal of Space in Language and Thought*. Berlin: de Gruyter, 1996, pp. 599–611.

25. Pehnt, W. *Drinnen und Draussen: Splitter und Späne zur Geschichte der Tür*. Köln, 1990.

26. Rykwert, J. *On Adam's House in Paradise. The Idea of the Primitive Hut in Architectural History*. New York: Museum of Modern Art, 1972.

27. Schreiber, H. *Sinfonie der Strasse: der Mensch und seine Wege von den Karawanenpfaden bis zum Super-Highway*. Düsseldorf: Econ-Verlag, 1959.

28. Simmel, G. *Brücke und Tür: Essays des Philosophen zur Geschichte, Religion, Kunst, und Gesellschaft*. Stuttgart: Koehler, 1957.

29. Trabant, J. Die Stadt und die Sprache: eine saussuresche Analogie. In Carlini, A. & Schneider, B., Hrsgs. *Konzept 3: Die Stadt als Text*. Tübingen: Ernst Wasmuth, 1976, S. 79–88.

30. Wunderlich, D. Raum, Zeit und das Lexikon. In Schweizer, H., Hrsg. *Sprache und Raum*. Stuttgart, 1985, S. 65–89.

31. Zweig, A., Hrsg. *Symbolik von Ort und Raum*. Bern: Lang, 1997. (Schriften zur Symbolforschung, Bd. 11).

Daina Teters

Semiotics of the City. Space

Summary

The article is devoted to a special theoretical consideration of the city that arises from viewing the city as a semiotic phenomenon. The semiotic interpretation of the city allows for, in principle, three possibilities: the city as space, the city as language, and the city as text (within the tradition of borrowing and reevaluating concepts).

In this article, preference is given to the spatial consideration of the problem which in fact is based on the hypothesis that the city is formed as a space and that it is considered, understood and used as a system of parallel functioning of verbal and nonverbal meanings. The time factor is relevant to its perception and use, while the "loss" of time is of most importance for understanding space, which shows a certain degree of non-temporality in all space descriptions.

The structure of verbal descriptions of the city arises mainly from movements in the space of the city, which they represent, whereas their consequences arise as time-losing abstractions. In this way, the propositions which describe space

are gradually reduced to names, thus leading to an explanation of space that often makes the space of the city hard to understand. Since all systems of signs in the city depend on general principles, the systems of describing the city become their objects in the descriptions of the city – leading to a false conception that they belong to the phenomenon (the city).

The “pure”, abstract space can be reconstructed if the dialectics of the two underlying definitions – those of the place (behind, on, about...) or point of reference (*locus*) and the circumscribed space or body – are recognised, and the situations and the multiple meanings of their mutual “cross-over” are characterised.

A logical consequence of each interpretation of space of the city is the creation of a “non-spatial space”, that is, of a space of thinking in which, among other things, spatial phenomena, such as the city, find their home.